

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, к. ф. н. (спеціальність 09.00.12 – Українознавство (філософські науки)), доцента кафедри українознавства, культурології і історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Фрадкіної Наталії Володимирівни на дисертаційну роботу Білас Юлії Валеріївни «Життєвий шлях, творчий доробок та громадська діяльність С.В. Пилипенка (1891-1934)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія і археологія.

1. Актуальність та обґрунтування вибору теми дослідження

Дисертація присвячена актуальній темі відтворення історичних постатей одного з найбільш важливих етапів української історії, першій третині ХХ століття, що отримала в істориків різні промовисті назви «Національного Відродження», «Червоного Ренесансу», «Розстріляного Відродження» (Ю. Лавріненко).

Особливо важлива персоналізація, так би мовити «олюднення» цього етапу, оскільки нарешті людина в Україні отримала свій національний статус та можливість розвитку своєї національної культури, тому роль особистості в історії значно зросла. У своїй роботі дисертантка ретельно розглядає, як появляється ця парадигма та до чого вона призводить в українському історичному процесі. Ця гуманізація історичного українського процесу вимагає звернення до біографії, перепитій життєвого шляху найбільш значних постатей цієї доби, однією з таких постатей є Сергій Пилипенко, більш відомий українському загалу як лідер літературно-культурного об'єднання «Плуг».

При цьому Юлія Білас ретельно розглядає наявні наукові публікації, присвячені проблемі біографістики цього періоду, а також творчого та суспільно-політичного доробку Сергія Пилипенка, але найгостріша

проблема характеристики цієї визначної доби через історичні постаті, зокрема через фігуру Сергія Володимировича Пилипенка, залишається не вирішеною для більшості сучасних істориків гуманітарного спрямування, а отже визначення та справедлива історична оцінка громадського доробку діяча та його внесок у розвиток соціокультурного середовища 1920-1930-х років залишались поки за межами комплексного наукового дослідження, що справедливо відзначається дослідницею, тож потребує відповідного глибокого історичного вивчення та узагальнення.

Сучасні воєнні умови України та кризи особистих очікувань багатьох українських громадян ще більше актуалізують представлене наукове дослідження Юлії Валеріївни Білас, оскільки вибудовують історичні паралелі, надають історичну перспективу сучасному українському суспільству, ставлячи перед кожним питання національної історії як питання національного виживання та успішного національного буття.

Перелічені вище риси історично-наукового підходу роблять дисертацію Ю.В.Білас важливою й актуальною не тільки в межах академічного історичного дискурсу, але для широких історично-культурних та просвітницько-освітніх запитів українського суспільства .

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами

Дисертаційна робота виконана на кафедрі українознавства, культурології і історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» та є складовою частиною науково-дослідної роботи «Розвиток освіти, науки та культури Слобідської України другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.» (номер державної реєстрації: 0122U201252).

3. Основні найважливіші наукові результати, отримані автором, та їх наукова новизна

В межах дисертації підіймається низка історичних та соціально-політично значущих питань, які не були у порядку денному сучасної української історичної думки. Отже, головними науковими результатами,

які містяться в дисертації, є

- Спираючись на визначені методологічні засади проведено комплексний історіографічний аналіз та здійснено тематичну систематизацію історіографічної бази дослідження.
- Виявлено, систематизовано та залучено до наукового обігу архівні документи, матеріали періодичних видань, речові пам'ятки, усно-історичні матеріали та спогади, що зберігаються в державних, наукових та громадських установах України, сформовано репрезентативну джерельну базу для проведення дослідження комплексної біографії Сергія Пилипенка.
- З'ясовано передумови формування особистості і творчих здібностей Сергія Пилипенка шляхом проведення генеалогічного дослідження роду Пилипенків, охарактеризовано вплив на нього навчання у Першій Київській гімназії та в Київському університеті.
- Виявлено, проаналізовано та систематизовано журналістську спадщину Сергія Пилипенка в газетах «Український голос», «Народна Воля», «Селянська правда» та «Плуг» як історичне джерело для дослідження біографії діяча в історико-культурному контексті епохи.
- Визначено ключові напрями діяльності Серія Пилипенка протягом 1920-х – 1930-х рр. Охарактеризовано його роль і місце у формуванні і розвитку українського соціокультурного середовища зазначеного періоду.
- Охарактеризовано доробок Сергія Пилипенка у збирання та локалізацію української художньої спадщини, зокрема і у шевченкознавчих дослідженнях, а також персоніфіковано його особистий внесок у реформування українського правопису в 1928 році.
- Розглянуто процес історичної реабілітації Сергія Пилипенка після розстрілу 1934 року та визначено етапи і форми меморіалізації його особистості в культурно-історичному просторі.

Висновки достатньо ґрунтовні, відповідають заявленій стратегії

дослідження. Але в дисертації багато новаторських ідей, якими можна посилити висновки і наукову новизну, підкресливши усі здобутки проведеного дослідження. Дисертаційна робота містить положення, які удосконалюють та надають подальшого розвитку існуючим науковим уявленням, тим самим роблячи внесок у розвиток історичної науки в Україні. Поставлена мета та завдання дослідження виконані на належному науковому рівні, поставлені завдання реалізовані.

Дисертація характеризується достатнім ступенем новизни, за структурою, теоретично-методологічною базою, висновками та рекомендованими перспективами подальших досліджень відповідає галузі 03-Гуманітарні науки, спеціальності 032-Історія і археологія. Теоретично-методологічна база дослідження різнопланова, добір джерел та концепцій відповідає поставленим цілям дослідження, висновки зроблені коректно.

4. Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що фактичний матеріал, узагальнення і висновки збагачують знання з української історії першої третини ХХ століття, персоніфікують внесок Сергія Пилипенка у формування національної ідентичності в добу Української революції та в добу політичного терору. Матеріали дисертації можуть бути використані при розробці узагальнювальних праць з історії України, історії української культури; при укладанні біографічних та бібліографічних довідників.

5. Повнота викладення матеріалів дисертації в наукових працях, які опубліковані автором. За результатами дослідження дисертаційної роботи опубліковано 15 наукових праць, з них у фахових наукових виданнях, рекомендованих ДАК Міністерства освіти і науки України – 4, наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації – 11. Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для укладання спецкурсів з історичного краєзнавства, історії шевченкознавства, української журналістики та українського

музеєзнавства, а також у популяризації досягнень українського культурного відродження 1920-х – 1930-х рр..

6. Аналіз змісту дисертації. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Дисертація складається з анотацій двома мовами, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Дисертаційна робота Юлії Білас є чітко структурованою; чотири розділи, з висновками до кожного розділу та загальними висновками, логічно взаємопов'язані: авторка використовує узагальнення / висновки попереднього розділу, рухаючись від теорії до емпірії згідно поставленої мети та сформованої гіпотези. У додатках подані супровідні ілюстративні матеріали проведених досліджень. Джерельна база дослідження ґрунтується на монографіях, архівних, журнальних та газетних матеріалах, біографічних нарисах, творчому доробку Сергія Пилипенка та його критиків, інших важливих документах, маловідомих в сучасній україністиці.

Перший розділ дисертації Юлії Білас «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» присвячений розгляду історіографії та джерельної бази дослідження, а також накресленню методології дослідження. Зокрема описані і використані архівні матеріали з дев'яти архівів України, серед яких Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України, Центральний державний історичний архів України, Державний архів Київської області, Державний архів Харківської області, Центральний Державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Галузевий державний архів Служби безпеки України, Центральний державний архів зарубіжної України, Центральний державний науково-технічний архів України, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також матеріали іменного фонду Сергія Пилипенка Меморіального музею письменника при музейному комплексі

Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова. У першому розділі було систематизовано та узагальнено широкий діапазон історичних джерел, а також завдяки використанню комплексу загально-наукових і спеціально-історичних методів було досягнуто поставленої мети та сформульовано висновки історичного дослідження. (с.54 дисертації). Методологічною основою другого, третього та четвертого розділів стали такі спеціальні історичні методи, як історично-хронологічний, історично-генетичний та біографічний.

У другому розділі проаналізовано життєвий шлях та становлення творчої особистості Сергія Пилипенка на тлі імперської доби. Розглянуті ранні роки та юнацький період, становлення особистості майбутнього письменника і громадського діяча, навчання в Університеті Святого Володимира (зокрема залучена «Особова справа студента Пилипенка С.В.») та початок професійної діяльності, вчителювання в Бориспільській гімназії. Окремо накреслено військовий шлях Сергія Пилипенка та його редакторська, політична діяльність (редагування газети «Український голос» як пропагандистського видання). В післявоєнний період Пилипенко стає редактором видання «Народна воля», що мало великі накладди та вплив.

13 березня 1919 року, вже після захоплення більшовиками Києва у лютому, Сергій Пилипенко вступив до Комуністичної партії більшовиків, а подальшу свою діяльність «пов'язав із роботою в редакційних відділах партійних радянських газет: «Більшовик», «Вісті», «Комуніст», а також завідував видавництвом ЦК КП(б)У «Космос» [28, с. 354]» (с.91 дисертації).

Третій розділ присвячений громадській, соціально-політичній та письменницькій діяльності Сергія Пилипенка під час «харківського періоду» його життя, коли Харків стає столицею Радянської України.

З 1922 року Сергій Пилипенко очолює видавництва «Книгоспілка» та «Держвидав України», літературно-громадську організацію «Плуг», обіймає посаду головного редактора газети «Селянська правда». Він

запровадив низку ініціатив, зокрема впровадження Селянських будинків, вів просвітницьку роботу серед селян. Сергій Пилипенко був автором низки громадських ініціатив, зокрема переведення української мови на латинську абетку (с.114-124 дисертації), введення дослідження та шанування творчості Тараса Шевченка як селянського поета (с.129 дисертації), виникнення Інституту літератури Тараса Шевченка (с.130), орієнтація на російську літературу як цивілізаційну цінність для України (с.125), зведення будинку «Слово» для потреб письменників (с.126) тощо.

Четвертий розділ «Сергій Пилипенко – із забуття в безсмертя: шлях від інкримінації кримінальної справи до меморіалізації особистості» присвячений історичній долі Сергія Пилипенка, як його трагічним сторінкам, так і реабілітації, долі культурної спадщини письменника, продовженню його ідей у видавничих та музейних проєктах. «У лиховісний 1933 рік Сергія Пилипенка звільнили з інституту, а його справу передали до ЦК партії» (с.152 дисертації). Далі арешт, звинувачення у сфабрикованій справі УВО, страждання за ґратами політичного в'язня Сергія Пилипенка, розстріл в 1934 році: «Фактично, Сергія Пилипенка розстріляли без суду, вирок йому виніс заступник прокурора Л. Крайній, що взагалі не відповідає юридичній системі кримінального покарання» (с.160 дисертації). Також розглянуто шлях історичної реабілітації Сергія Пилипенка (з 1957 року), його повернення «із забуття в безсмертя» (М.Жулинський). Зокрема у 1996 році в приміщенні Музейного комплексу Харківського національного університету Міського господарства імені Олексія Бекетова було урочисто відкрито Меморіальний Музей українського письменника та громадського діяча Сергія Пилипенка та постійну виставку скульптур «Поезія у бронзі» його доньки Міртали Пилипенко. Також 2019 році в музеї було презентовано масштабний видавничий проєкт творчого доробку родини Пилипенків, куди увійшла серія книг. Цей масштабний проєкт було реалізовано за ініціативою Асі Гумецької та Міртали Пилипенко, за участі ХНУМГ ім О. М. Бекетова у співпраці з видавництвом «Київ – Париж – Дакар».

Матеріал в дисертації викладений послідовно, ґрунтовно та структуровано, складові дисертації є логічно взаємопов'язаними.

Для обґрунтування наукових положень та висновків дисертантка Юлія Білас звертається до широкої теоретично-методологічної бази, ґрунтовно пояснює та аналізує здобутки в обраному напрямку досліджень та демонструє відповідний рівень оволодіння методологією наукової діяльності. Завдяки методологічній базі, яка виглядає як цілісна система загальнотеоретичних і спеціальних методів наукового пізнання, Юлії Валеріївні вдалося провести глибокий аналіз наукової проблеми та сформулювати обґрунтовані наукові положення, висновки і рекомендації, які відзначаються достовірністю та науковістю.

Загалом аргументація та обґрунтування висновків подані чітко, фахово та послідовно. Висновки дисертаційної роботи відповідають завданням, є цікаві, обґрунтовані і вагомі у змісті поставлених завдань.

7. Достовірність отриманих результатів та висновків

Достовірність отриманих результатів зумовлено поставленими метою та завданнями, а також використанням відповідної методології дослідження. Крім того, достовірність заявлених положень обґрунтовується комплексним підходом у вивченні визначеного об'єкта, що також зумовлює і низку певних методів, які були використані в процесі дослідження.

8. Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладення наукових положень та результатів в опублікованих працях

Під час ознайомлення та аналізу тексту дисертаційної роботи не було виявлено ознак академічної недоброчесності, що також підтверджує протокол перевірки дисертаційної роботи Білас Ю.В. на наявність запозичень та плагіату в тексті за допомогою відповідного належного програмного забезпечення.

Основні ідеї автора та результати дослідження викладено у фахових статтях, а також дисертант активно приймав участь в українських та

закордонних конференціях, де була проведена апробація ідей, що викладено у дисертаційному дослідженні

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Визначаючи зроблений Юлією Валеріївною Білас вагомий науковий внесок у сучасну історичну науку і практику та оригінальність представленого дослідження, його наукову новизну, вважаємо за доцільне визначити окремі недоліки та зауваження. Слід зазначити, що висловлені зауваження до дисертації носять рекомендаційний характер.

Серед зауважень, дискусійних питань та рекомендацій до тексту дисертації слід окреслити наступні:

1. Робота вимагає мовного доопрацювання тексту. Наявні орфографічні, стилістичні, та технічні помилки.

2. У результатах практичного значення дисертації зазначено, що «фактичний матеріал, узагальнення і висновки збагачують знання з української історії першої третини ХХ століття, персоніфікують внесок Сергія Пилипенка у формування національної ідентичності в добу Української революції та в добу політичного терору». На нашу думку, слід більш ретельно дослідити поняття «національної ідентичності», бажано, щоб у роботі було представлено більше сучасних концепцій що до цього поняття, які б збагатили теоретичну частину дисертації.

3. Також показово, що Сергій Пилипенко, за походженням дворянин, був виразником саме селянських настроїв та соціально-політичних ідей. Від газети «Український голос» до газети «Селянська правда», від організації літературно-громадського об'єднання «Плуг» до впровадження Селянських будинків. Як відомо, саме селянство було тією верствою, що не підтримувало радянські владу більшовиків насамперед як владу робітників, тож це постійне «селянське» пропагандистське спрямування діяльності Сергія Пилипенка має бути справді узагальнено та оцінено без прикрас. Відчувається захоплення Юлією Валеріївною постаттю самого Сергія Пилипенка, «чарівність» цієї особистості «папаші» «Плугу» та всього

селянства, водночас проголошена різноплановість біографічного дослідження не має приховувати критичні оцінки та «темні» сторони постаті Сергія Пилипенка, зокрема замріяність виконувати обов'язки «Заступника голови відділу агітпропу ЦК КП(б)У» (с.135).

10. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Білас Юлії Валеріївни «Життєвий шлях, творчий доробок та громадська діяльність С.В. Пилипенка (1891-1934)» написана відповідно до кваліфікаційних вимог підготовки доктора філософії (PhD), за рівнем теоретичної обґрунтованості, новизною та практичним значенням її результатів є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія і археологія.

Тож, дисертаційна робота відповідає вимогам спеціальності 032 – Історія і археологія, вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка Білас Юлія Валеріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія і археологія.

Рецензент - кандидат філософських наук,
доцент кафедри українознавства,
культурології і історії науки
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний університет»

29 квітня 2025р.

